

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023

LXV. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

TANULMÁNYOK
SOMOGYI ÉVA TISZTELETÉRE

Ifj. Bertényi Iván, Cieger András,
Deák Ágnes, Gyáni Gábor, Klement Judit,
Konrád Miklós, Manhercz Orsolya,
Matolcsi Réka, Ress Imre és Vér Eszter Virág írásai

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

E számunk vendégszerkesztői
KLEMENT JUDIT, MANHERCZ ORSOLYA

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 1. szám

SOMOGYI ÉVA TISZTELETÉRE

Klement Judit – Manhercz Orsolya Köszöntés	5
Deák Ágnes A bölcs, de félénk Fabius Cunctátor: gróf Esterházy Móric	7
Ress Imre A horvát 1861. évi LXII. törvénycikk királyi szentesítésének legendája és legitimációs funkciója	29
Vér Eszter Virág Erzsébet császárné Magyarországon 1866 nyarán: fogadtatás, emlékezet, mítosz	43
Manhercz Orsolya „Istenem, istenem, ezentúl már Buda lesz a birodalmi székváros.” Udvari élet Pest-Budán a 19. században	65
Cieger András – Matolcsi Réka Királyhűség, állampolgári lojalitás, nemzeti identitás. Többes kötődések a dualizmus kori Magyarországon	87
Ifj. Bertényi Iván A delegáció főrendiház által választott tagjainak társadalmi háttere	99
Gyáni Gábor Szocializáció az arisztokrata családokban	123
Konrád Miklós Sportélet, polgárosodás és antiszemitizmus Magyarországon, 1867–1914	139
Klement Judit Budapest és a malmok, 1841–2008	155

A DELEGÁCIÓ FÖRENDIHÁZ ÁLTAL VÁLASZTOTT TAGJAINAK TÁRSADALMI HÁTTERE

IFJ. BERTÉNYI IVÁN

THE SOCIAL BACKGROUND OF THE DELEGATION MEMBERS ELECTED BY THE UPPER CHAMBER

In her groundbreaking study, Éva Somogyi has explored the emergence of the committee of joint matters (delegation) that was established for the monitoring of the common issues of the Austro-Hungarian Monarchy and the approval of the budget of the joint ministries; she also analysed the committee's functioning in the context of the political and institutional history of the period. The present paper rather concentrates on the members of the Hungarian delegation who were elected by the Upper Chamber of the Hungarian parliament, exploring their social historical background. Alongside analysing the social and confessional background of the 234 members who were picked in the course of 46 elections, the paper also briefly presents the most important Upper Chamber members of the delegation.

Keywords: Upper Chamber, social background, delegation, committee of joint matters

A Monarchia közös ügyeinek ellenőrzésére, valamint a közös minisztériumok költségvetésének elfogadására hivatott „delegáció furcsa képződménye volt a dualista Monarchiának, a közös ügyek kezelésének támadható, jobb híján adódó kényszermegoldása. Csak míg a magyarok azért ragaszkodtak mégis hozzá, hogy általa a bármi névvel is illetett közös vagy központi parlamentet elkerüljék, az osztráknémetek éppen a birodalmi egység gondolatának menedékét, megvalósításának lehetőségét látták benne.” Somogyi Éva, az Osztrák–Magyar Monarchia közös intézményeinek kiváló kutatója a delegációnak szentelt alapos tanulmányában tisztázta a delegáció intézményének kialakulását, és sok fontos részletkérdést is bemutatva ismertette a delegáció működését.¹ Az osztrák és magyar delegációk kapcsán közjogi, politikatörténeti szempontból újabb fontos tudományos ered-

Ifj. Bertényi Iván, tudományos igazgató-helyettes, Collegium Hungaricum Bécs, igazgató, Bécsi Magyar Történelmi Intézet.

1 Somogyi Éva: A delegáció. *Századok* 128 (1994) 454–516. [Idézet: 474.], illetve ennek német változata: Éva Somogyi: Die Delegation als Verbindungsinstitution zwischen Cis- und Transleithanien. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. VII. Verfassung und Parlamentarismus*. Hrsg. Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch. Wien, 2000. 1107–1176.

mények nem is várhatók, legfeljebb részletkérdések még alaposabb bemutatására vállalkozhat a kutatás.

Ezzel szemben a delegációk tagjainak vizsgálatával eddig kevésbé foglalkozott a történettudomány, s ez igaz Ausztriára és Magyarországra egyaránt. Ezért, támaszkodva a dualizmus kora magyar parlamenti képviselőinek életrajzi jellegű adatait összegyűjtő kutatócsoport² legújabb eredményeire is, kutatásommal ebben a vonatkozásban szeretném kiegészíteni ismereteinket a delegációról. Jelen írásomban a delegációnak a főrendiház által megválasztott tagjaival foglalkozom, ami mennyiségét tekintve az összes bizottsági tag mintegy harmadát jelenti. A főrendiházból a delegációba került politikusokról eddig csak egy rövid, bár fontos megállapításokat tartalmazó áttekintés született, Tóth-Barbalics Veronika kiváló monográfiájának egy alfejezetében.³ Írásomban ehhez képest a főrendiház által megválasztott delegátusok legfontosabb életrajzi adatainak módszeres elemzését végzem el, abban bízva, hogy a delegáció főrendi tagjairól nyert ismeretek hozzájárulnak a delegáció működésének és politikai jelentőségének további tisztázásához. Természetesen ezt a munkát a képviselőház által megválasztott tagok adatainak feldolgozásával még folytatni kell.

A tanulmány megírását megelőzően elkészítettem azoknak a főrendeknek az adatbázisát, akiket a főrendiház a delegáció tagjává vagy póttagjává választott meg a dualista korszakban.⁴ Bár bizonyos esetekben nem volt egyszerű eldönteni, hogy az adott esetben több hasonló nevű arisztokrata közül éppen kire esett a főrendiház bizalma, végül sikerült minden választásnál egyértelművé tenni ezt, és megállapítani összesen 234 fő személyazonosságát. Közülük 67 fő póttagként kapott bizalmat.⁵

- 2 Pap József vezetésével dolgozott az NKFIH K 112429 számú, A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése nevű kutatócsoport. Eredményeik egy részét könyv formában is publikálták: *Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon*. I–II. Szerk. Ballabás Dániel – Pap József – Pál Judit Eger, 2020. Itt is köszönöm a kutatócsoport több tagjának (elsősorban Tóth-Barbalics Veronikának, illetve Pap Józsefnek és Pál Juditnak), hogy adatokkal, tanácsokkal segítették munkámat. Köszönöm Pelyach István és kollégái segítségét is, akik az Országgyűlés Hivatala által koordinált hasonló jellegű projekt adatbázisába engedtek betekintést.
- 3 Cieger András – Tóth-Barbalics Veronika: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*. I–II. Bp., 2021. (A magyar országgyűlések története) II. ([Tóth-Barbalics Veronika:] A főrendiház [1865–1918]) 111–114.
- 4 A választások lefolyásáról, az ezzel kapcsolatos esetleges vitákról, és persze a számomra legfontosabb tényekről, tudniillik a megválasztottak személyéről az országgyűlési ciklusonkénti elrendezésben olvasható főrendiházi naplók (online is elérhetőek: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok/ [legutóbbi megtekintés: 2023. január 12.]) jelentik a fő forrást, de a napisajtó is rendre beszámolt minderről. Itt is megköszönöm a dualizmus kori magyar főrendiház legjobb ismerőjének, Tóth-Barbalics Veronikának, hogy több értékes adattal hozzásegített ahhoz, hogy a delegátusok adataira minél pontosabb lehessen.
- 5 Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tagok lemondása vagy más ok miatt a póttagok közül többen ne vettek volna részt ténylegesen a delegáció munkájában. Nem foglalkoztam most azokkal a kérdésekkel, hogy a megválasztott delegációs tag ténylegesen elfoglalta-e a helyét, illetve hogy megválasztását követően a delegáció teljes ülészakában részt vett-e annak munkájában. Nem jelen írás feladata annak vizsgálata sem, hogy az egyes delegátus főrendek mennyire aktívan vették ki részüket a közösügyi bizottság munkájából. A delegációban folyó munka vizsgálata helyett arra koncentráltam, kikben testesült meg a főrendiház bizalma, azaz kiket választott meg tagnak, illetve póttagnak, hogy azután ezeket a személyeket mutathassam be néhány szempont alapján, valamint hogy erről a csoportról általánosságban tehessek néhány megállapítást.

Az adatbázisba összegyűjtött nevekhez elsősorban életrajzi adatokat rendeltem hozzá: a születés, illetve a halálozás helyét és idejét; az illető vallásfelekezetét; a delegáció tagjává, illetve póttagjává választás időpontját vagy időpontjait; továbbá az illető családi, rokoni kapcsolatrendszerét. Emellett igyekeztem a főrendi delegátusok közéleti karrierjének fontosabb adatait is rögzíteni.

Általában véve az adatok összegyűjtésénél a napisajtó mellett fontos forrásaim voltak az 1880-as évek közepe óta megjelenő korabeli parlamenti almanachok,⁶ valamint Tóth Bélának az országgyűlési képviselőkről az 1892-es választásokig adatokat nyújtó alapmunkája;⁷ nagymértékben lehetett támaszkodni a Pap József vezetésével 2015 és 2020 között működött, NKFIH [OTKA] által támogatott kutatócsoport⁸ munkatársai által összeállított adattárra is.⁹ Emellett természetesen korabeli és modern, magyar és külföldi lexikonok,¹⁰ adattárak,¹¹ és más művek,¹² valamint modern prozopográfiai és archontológiai munkák¹³ is segítettek abban, hogy minél teljesebb legyen az adatok összegyűjtése.

A felekezeti háttér, továbbá a rokoni kapcsolatok feltérképezése során voltak kulcsfontosságú források azok a gyászjelentések,¹⁴ amelyeket az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében lehet tanulmányozni.¹⁵ Az ezeken feltüntetett rokonsági kapcsolatok segítettek a delegáció főrendiházi tagjai és póttagjai családi háttérének megismerésében,

6 Ezek ma már online is olvashatók: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.)

7 Adalbert Tóth: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn, 1848–1892*. München, 1973.

8 Az NKFIH K 112429 számú, A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése címet viselő kutatócsoport beszámolója: <https://nkfi.gov.hu/hivatalrol/online-sajto/uj-kutatasok-dualizmus>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.). A kutatócsoportnak Pap József (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem [= EKE]) vezető kutató irányításával Ballabás Dániel (EKE), Gerhard Péter (Budapest Főváros Levéltára), Pál Judit (Babeş-Bolyai Tudományegyetem), Püski Levente (Debreceni Egyetem [= DE]), Sidó Zsuzsa (Közép-európai Egyetem [CEU]), Szendrei Ákos (DE) és Tóth-Barbalics Veronika (Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár) voltak a tagjai.

9 A munka eredményeinek egy részét összegző kötetben (*Képviselők és főrendek*, II. [Az országgyűlés tagjainak archontológiája]) a számomra fontos adatok jelentős része nem szerepel, így például a felekezeti háttér vagy a születés és halálozás helye sem.

10 Pl. A Pallas Nagy Lexikona [1893–1904], Révai nagy lexikona [1911–1935], *Österreichisches Biographisches Lexikon* [1815–1950] stb.

11 Pl. *Magyarország főispánjainak története 1000–1903*. Szerk. Medgyesi Somogyi Zsigmond. Bp., 1902.

12 Pl. a Borovszky Samu által szerkesztett megyemonográfiák.

13 Elsősorban Pálmány Bélának az 1848–1849-es és korábbi magyar országgyűlések tagjairól írt monumentális köteteit kell említenem. Más munkák mellett fontosak voltak Bona Gábor adattárjai is az 1848–1849-es szabadságharc tisztjeiről. Különösen a közéleti pályafutás feltárásánál voltak nagyon hasznosak az alábbi munkák: Bölöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai. 1848–2004*. Bp., 2004. [5., bőv., jav. kiad.]; Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főméltóságai*. Bp., 1988.; úó: *Magyarország főispánjai 1526–1848*. Bp., 1994.; Markó László: *A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig*. Bp., 2006. [2., bőv., jav. kiad.]

14 Igaz, a nekrológok csak az elhalálozás időpontjának vallásfelekezeti állapotát tükrözik, s ha az illető életében felekezetet váltott, egyéb forrásokra is szükség van annak megállapítására, hogy a delegációs (pót) tagság időpontjában mely vallásfelekezet tagja volt az illető főrend. Lásd pl. a válása érdekében a katolikus hitet unitáriusra cserélő Brunsvick Géza báró esetét, aki azonban delegációs tagsága elnyerésekor még katolikus volt. Vö. Dr. Barabássy Károly: 120 éves a budapesti unitárius egyházközség temploma. *Unitárius Élet* 64 (2010) 6. sz. 8.

15 Zömük online is elérhető: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/663649>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.)

bár itt a genealógiai irodalom jelentette a legfontosabb támpontot.¹⁶ (A továbbiakban ezekre a művekre külön nem hivatkozom.)

Megjegyzendő, hogy a főrendiház jellege miatt nem volt érdemes bizonyos adatokat elemezni. Így a nem pártpolitikai alapon szerveződő főrendiházban nehezebben értelmezhető a képviselőházban legfontosabb kérdésnek számító párthovatartozás, hiszen ezt csak azoknál lehet egzakt módon megállapítani, akik a főrendiházi tevékenység mellett hosszabban vettek részt például a képviselőház munkájában is. Ugyanígy nehezebben lehetett volna elemezni a főrendi delegátusok iskoláztatási adatait, ugyanis a főrendiház tagságának többségét kitevő főnemességnél még ebben a korban is gyakori volt, hogy az arisztokrata családok nem nyilvános oktatási intézményekben, hanem magántanítók segítségével vértették fel fiaikat a közéleti pályafutáshoz szükséges tudással.¹⁷ Bár így több arisztokrata – főleg korszakunk elején – akár nem is rendelkezett formális felsőfokú végzettséggel, mégsem mondható el róluk, hogy műveltségük ne lett volna versenyképes a képviselőház egyetemi végzettségű tagjaiéval.

Az itt közölt szöveg a készülő kézirat – terjedelmi okokból – jelentősen rövidített változata. Teljesen kihagytam a főrendi delegátusok életkorára, születési helyére és etnikai hátterére vonatkozó elemzést, valamint az arisztokrata tagok közötti rokonsági kapcsolatokat elemző részeket, és csak lerövidítve közlöm a tagság fluktuációjára vonatkozó megállapításokat is.

A delegáció főrendiházi tagjainak száma

A magyar kiegyezési törvény a közös ügyeket vezető miniszterek parlamenti jellegű ellenőrzésére azt az eljárást írta elő, hogy

„... a magyar országgyűlés válasszon saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (delegatio) és pedig az országgyűlés mindenik házából. Válasszanak Ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a maguk részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyetértésével fog meghatározatni. Ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat.”¹⁸

16 A ma már több mint 30 000 személy adatait tartalmazó Magyar főnemességi adattár jelentette a kiindulást, amely egy főleg Gudenus János József évtizedes munkája révén elkészült nagy főnemesi online genealógiai adatbázis: <https://macse.hu/gudenus/mfat/default.aspx>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.) Egyes esetekben, különösen a horvát főrendeknél a nemzetközi online genealógiai adatbázisok adtak több segítséget, mint például a Geni's Genealogy Database: www.geni.com. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.) A rokonsági fokozat megállapításánál segítséget adott pár esetben a két klasszikus genealógiai gyűjtemény is. Lásd Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XIII. Pest, 1857–1868.; Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. I–XII. Bp., 1911–1932.

17 A témában lásd Gyáni Gábor tanulmányát e számban.

18 1867. évi XII. tc. a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között felforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. 29. §. *Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvények*. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1896. (= Törvénytár) 338.

Mivel az osztrák jogi szabályozás egyértelműen kimondta, hogy a delegációnak 60 tagja van, akiknek egyharmada jön a parlament felsőházából,¹⁹ a magyar országgyűlés is 60 tagot választott. Az ugyan nem kötötte őket, hogy itt is 20 delegátus essen a főrendiházra, a kormány javaslata mégis ez volt.²⁰ A főrendiház 1867. december 28-i ülésén nem csupán elfogadta, hogy a delegáció tagjainak egyharmadát kell megválasztaniuk, de azonnal meg is kezdték a szavazást. Azt is rögzítették, hogy a 20 tag mellett öt póttagot is választanak.²¹

A kiegyezési törvény azt is előírta, hogy a delegáció tagjai „csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülészakára választandók, s az év leteltével, vagyis az új ülészak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azonban ismét megválaszthatók.”²² Ennek megfelelően a delegáció tagjainak megválasztására azt követően került sor, hogy a király összehívta a közösügyi bizottságokat, s erről a magyar országgyűlés mindkét háza hivatalos értesítést kapott.²³

A főrendiház tehát minden évben 20 tagot választott. Az 1868. november 17-én szentesített magyar–horvát kiegyezés után a választás során figyelembe kellett venniük, hogy a 20 főrendiházi tagból egynek a horvát *sabor* által a főrendiházba küldött politikusok közül kellett kikerülnie.²⁴ Az 1867. december végén a főrendiházban megválasztott első

- 19 „Die Delegation des Reichsrathes zählte sechzig Mitglieder, wovon ein Drittheil dem Herrenhause und zwei Drittheile dem Hause der Abgeordneten entnommen werden.” Gesetz vom 21. December 1867, betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung (Delegationsgesetz). 7. §. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich. Jahrgang 1867.* Wien, 1867. 403.
- 20 A határozati javaslat szövege a főrendiházi irományok között található meg. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendi ház. Irományok.* I–II. Pest, 1868–1869. I. 232–233. Vö. Somogyi: A delegáció, 469., 505. 17. j.
- 21 *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendi ház. Napló.* Szerk. Greguss Ágoston, 1869. 312–315. Mivel az első választás során csak 15 fő kapta meg a leadott szavazatok abszolút többségét, másnap, december 29-én került sor a hiányzó öt tag és az öt póttag megválasztására. Uo. 316–317.
- 22 1867. évi XII. tc. a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. 30. §. Törvénytár, 338.
- 23 A kiegyezési törvény 32. §-a kimondta: „A bizottságokat mindenkor Ő Felsége fogja összehívni bizonyos határrapra és azon helyre, hol Ő Felsége azon időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések főlváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha Ő Felsége többi országainak gyűlése és Ő Felsége így akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.” Törvénytár, 338. A delegációk azután fő szabály szerint az első világháború végéig ténylegesen páros években Bécsben, páratlan években pedig Budapesten üléseztek. Vö. Ifj. Bertényi Iván: *Admirális a Magyar Nemzeti Múzeumban.* Adalékok a delegációk történetéhez (1868–1902). In: „... a jövődönnek urai vagyunk.” *Tanulmányok Csorba László tiszteletére.* Szerk. Kárpáti Attila István et al. Bp., 2022. 64–65.
- 24 A főrendiház 1867. december 28-án és 29-én a törvény rendelkezései alapján 20 tagot választott meg a delegációba, akik tehát jogosultak voltak részt venni az első, 1868. január 20-tól március 24-ig, összesen 23 ülést tartó delegáció bécsi tanácskozásain. Azután „Gr. Pálffy József, egészségí [sic!] okokból enyhébb égaljat keresvén, a delegáció tagságáról lemondott”. (*Fővárosi Lapok* 1868. november 12. 1041.) Mivel időközben megvalósult a kiegyezés Horvátországgal, amelynek értelmében a *sabor* által a magyar (illetve közös) főrendiházba küldött tagok közül egy tagja lett a delegációnak is, az 1868. november 16-án újabb ülészakát már Pesten megkezdő delegációba a főrendiház nem választott Pálffy helyébe új tagot, hanem megvárták, amíg megérkeznek a horvátok. Közülük Bogovich Imrét [Emerik Bogović] már rögtön ezen a november 25-i ülésen beválasztották a delegációba. Így ő az első, 1868-as delegációba választott 21. főrendiházi tag lett, és már a másnapi delegációs ülésen részt vehetett. Hasonló logikával választott 1884.

20 delegációs tag mandátuma az 1868. évre szólt, majd a törvény értelmében az országgyűlés mindkét háza, így a főrendiház is, évente újraválasztotta a közösügyi bizottság tagjait. A választásokra minden évben sor került, amint az uralkodó összehívta a delegációt.

Kivételek alkalmakkor azonban, jellemzően politikai válságok idején, nem lehetett összehívni a delegációt. A dualista szerkezetben elvi jelentőségű paritás miatt a delegáció működése már akkor is megbénult, ha a birodalomnak csak az egyik parlamentje vált működésképtelenné: 1905-ben a nagy magyar belpolitikai válság miatt nem volt lehetőség delegációt választani, míg 1909-ben a koalíciós kormány elhúzódozó krízise tette ezt lehetetlenné.²⁵ Az első világháború idején pedig, hiába ülésezett a magyar országgyűlés, az osztrák delegációt nem lehetett megválasztani a *Reichsrat* 1914. március 16-i elnapolása folytán, ezért 1915-ben és 1916-ban nem is voltak delegációs ülések. Amint az új uralkodó ismét összehívta az osztrák parlamentet 1917. május 30-ra, az megint tudott delegációt választani, így 1917. december 3-án Bécsben ismét összeülhettek a közös ügyek tárgyalására az osztrák és a magyar parlament által kiküldött bizottságok.²⁶ Így a magyar országgyűlés főrendiháza összesen 48 alkalommal választott tagokat a közösügyi bizottságba.²⁷

A delegáció főrendiházi tagjainak állandósága

Már Somogyi Éva megállapította, hogy „Magyarországon egy parlamenti cikluson belül a delegációs képviselők ¾-e rendszerint megőrizte mandátumát. De két egymást követő esztendőben, ha közben országgyűlési választások voltak is, a delegációs tagok majd fele változatlan maradt.”²⁸

Az 1. táblázat tartalmazza a főrendiházi delegációs választások időpontját, valamint azt, hogy a megválasztott főrendek közül kik nem voltak még soha tagjai a delegációnak a főrendiházból („újoncok”), illetve kik voltak újjak az előző évben a delegációba küldött főrendekhez képest.

október 13-án a főrendiház csak 19 tagot a delegációba, s csak egy hétre rá, az időközben megjelent horvát küldöttek egyikének beválasztásával vált teljessé a közösügyi bizottság főrendiházi része. *Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendi ház. Napló.* I–II. Szerk. Maszák Hugó. Bp., 1885. I. 25–26., 28.

25 Vö. „... die Zusammensetzung der Delegation hängt von der Lösung der ungarischen Krise ab...” *Neue Freie Presse. Abendblatt* 1909. július 20. 1.; „A delegációkat mindenesetre csak a magyar kormányválság elintézése után fogják összehívni.” *Budapesti Hírlap* 1909. szeptember 15. 4. Mint ismeretes, a kormányválság megoldása gróf Khuen-Héderváry Károly parlamenten kívüli kormányának 1910. januári kinevezése volt.

26 Az más kérdés, hogy az alakuló ülés után csak az egyes albizottságok üléseire került sor, plenáris ülést a magyar delegáció nem tartott. Mivel azonban a delegáció ebből kifolyólag nem is fejezhette be munkáját, 1918-ban nem került sor újabb delegáció uralkodói összehívására sem, így 1918-ban nem volt szükség újabb választásra.

27 Az 1868. naptári évben azért nem került sor választásra, mert az még az előző év legvégén történt meg.

28 Somogyi: A delegáció, 480.

1. táblázat. A delegáció főrendiházi tagjainak fluktuációja

A választás időpontja	Azok száma, akik első ízben lettek tagjai a delegációnak	Az előző választáshoz képest új tagok száma
1867. december 28. és 29.	21	–
1869. június 22.	9	9
1870. július 4.	8	9
1871. május 19.	9	13
1872. szeptember 9.	7	10
1873. március 22.	0	0
1874. március 26.	9	11
1875. szeptember 10.	7	15
1876. május 10.	3	9
1877. július 2.	3	8
1878. november 5.	1	9
1879. december 2.	8	13
1880. október 5.	4	11
1881. október 20.	6	10
1882. október 12.	2	6
1883. október 11.	2	7
1884. október 20.	3	7
1885. október 8.	5	5
1886. október 14.	1	3
1887. október 17.	3	4
1888. június 6.	1	3
1889. június 16.	0	3
1890. május 16.	2	4
1891. október 15.	0	0
1892. október 26.	2	2
1893. május 19.	2	4
1894. július 3.	2	4
1895. május 14.	1	1
1896. május 6.	1	2
1897. november 10.	3	5
1898. április 18.	0	1
1899. november 27.	2	3
1900. május 8.	2	2

A választás időpontja	Azok száma, akik első ízben lettek tagjai a delegációnak	Az előző választáshoz képest új tagok száma
1901. május 14.	0	0
1902. április 28.	0	0
1903. november 30.	1	1
1904. május 7.	1	1
1906. május 29.	11	12
1907. dec. 18.	4	4
1908. szeptember 23.	2	2
1910. október 4.	6	7
1911. dec. 22.	4	5
1912. szeptember 18.	0	1
1913. november 14.	5	5
1914. április 22.	0	1
1917. november 24.	5	8

Ahogy a táblázatból látszik, több alkalommal került sor az előző évi teljes tagság újraválasztására.²⁹ Ha ezeket az eseteket kiegészítjük azokkal az évekkkel, amikor a főrendiház egy fő kivételével ragaszkodott az előző évben megválasztottakhoz (1895, 1898, 1903, 1904, 1912 és 1914), láthatjuk, hogy az amúgy is más háttérű 1873-as példát nem számítva valamennyi ilyen eset a korszak második feléből származik. Eddigre volt már ideje a főrendiháznak megtalálni azokat a személyeket, akik politikai alkalmasságuk, szakértelmük, munkabírásuk és más szempontok alapján is megfeleltek a delegációs tagság által támasztott követelményeknek. A dolog megfordítva is igaz: az 1882 előtti időszakban tapasztaljuk azt, hogy nagyobb arányban cserélődnek a főrendiházi delegátusok, és az első időszak legalacsonyabb értékét (amikor nyolc új főrendi delegátust választottak) ezután csak két alkalommal érik el, nem véletlenül éppen abban a két évben, amikor komoly politikai

²⁹ 1873-ban ennek végső soron ügyrendi oka volt, ugyanis mindkét házban az a döntés született, hogy az előző évben megválasztottak maradjanak, mert ugyan új delegációs ülésről volt szó, de az országgyűlés előző ülészaka még nem ért véget. Ezen a napon született a főrendiház döntése arról, hogy az előző évben megválasztottak maradjanak az 1873-as delegációs ülésre is. A főrendiházi szavazás előzménye a képviselőház hasonló döntése volt a március 15-i ülésen, amikor is a Balközéphez tartozó Simonyi Lajos báró kérésére jelezték, hogy ez a döntés nem jelent precedenst, és a jövőben akkor sem kötelező megtartani a régi delegációt, ha még ugyanabban az ülészakban volnának. (A képviselőház 111. országos ülése 1873. március 15-én. Az 1872-ik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. I–XVII. Szerk. Nagy Iván. Buda, 1872–1875. VI. 77.) A főrendiház ellenben – jóllehet báró Eötvös Dénes ugyanezt a klauzulát javasolta – enélkül szavazta meg az indítványt, figyelembe véve gróf Cziráky János indoklását is, miszerint „azon férfiak, kik bizalmunknál fogva éppen azon közösügyi tanácskozásokra kiküldettek, kétség kívül mind legszakavatottabbaknak és legérdemesebbeknek tekintendők, úgy hogy jobb választást úgysis alig tehetnénk...” (A főrendiház XXXVII. ülése 1873. március 22-én. Az 1872-dik évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlésnyomtatványai. Főrendi ház. Napló. I–III. Szerk. Maszák Hugó. Pest, 1873–1875. I. 184–186.) 1891-ben, 1901-ben és 1902-ben a szavazás során pontosan ugyanazok a főrendek nyerték el a ház bizalmát, mint a megelőző évben.

hatalomváltásra kerül sor. 1906-ban a koalíciós kormány időszakában kerül sor a választásra, és kiemelkedően sok új delegátust választ a főrendiház (a 13 új tag a legelső időszakban is magas érték lenne). 1917-ben, már gróf Tisza István bukása után, a kisebbségi kormány időszakában zajlik le az utolsó választás, ismét viszonylag nagyobb számban (8 fő) juttatva új tagokat a főrendiházból a delegációba. Ha azonban ezeknek az új főrendi delegátusoknak alaposabban megvizsgáljuk a politikai karrierjét, kiderül, hogy nem nagyon találunk olyan delegátusokat az először 1906-ban megválasztottak között, akikre bármiféle korábbi ellenzékiesség jellemző lett volna. Úgy tűnik tehát, hogy a főrendiház olyannyira hűséges volt a dualista rendszerhez, hogy még a legnagyobb politikai fordulat során megválasztott „új arcok” is a régi rendhez kötődtek, legfeljebb addig nem játszottak komolyabb szerepet. Az efféle fordulatoknak annyi hatása volt inkább, hogy a delegációból kikerültek az előző korszakkal szinte összeforrt politikusok.

A főrendiházi delegátusok rendi háttere: az arisztokrácia túlsúlya

A magyar parlament felsőháza történelmileg az arisztokrácián nyugodott, és a polgári jog-egyenlőség korába lépve is a tagok többsége valamely főrendi cím és rang birtokosa volt. A főrendiházi tagságra jogosultak nagy többségét tették ki ugyanis a különböző főrangú családok nagykorú férfi tagjai.³⁰ A különböző országos főméltóságok elvileg akár lehettek volna nem arisztokrata származásúak, hiszen ezek a tisztségek királyi kinevezéstől függtek.³¹ Ugyanakkor a zömmel reprezentatív feladatok elvégzésére kijelölt tisztségviselők az 1885. évi főrendiházi reform után is megőrizték felsőházi tagságukat, és a dualista korszakban mindvégig zömmel (ha nem is kizárólag) a főnemesi családok tagjai töltötték be őket.³² Hagyományosan a vármegyei főispáni tisztséget is többségében az adott vármegyében birtokos arisztokraták viselték, akik – az 1885-ös reformig – szintén főrendiházi tagsági joggal bírtak, és többségüket ebben a korban is a főnemesi családok adták.³³

A főrendiházban abszolút többségben lévő arisztokrata tagok mellett köznemesi vagy akár közrendű tagok elsősorban a főpapok révén voltak jelen, elvégre az egyházi karrier-nél kevésbé játszottak szerepet evilági szempontok. Úgyszintén nem a társadalmi háttér és a főnemesi vagy nemesi származás, hanem a politikai megbízhatóság és/vagy a köz-

30 Vö. Cieger–Tóth-Barbalics: *A magyar országgyűlés*, II. 20.

31 Az udvari tisztségek többségének – a korszakunkban betöltetlen nádori hivatal mellett a főudvarmester, a főlovászmester, a tárnokmester, a főpohárnokmester stb. – már nem volt valós politikai hatalma. A polgári államrendben is komoly hatáskörrel rendelkeztek ellenben az igazságszolgáltatásban 1884-ig még vezető pozíciót betöltő országbírók és különösen a horvát társország kormányzatának tényleges irányítójaként működő horvát bánok.

32 Ballabás Dániel: *A magyar zászlósurak archontológiája 1848–1918*. In: *Nemesi és polgári szerepek, reprezentáció és interpretáció*. Szerk. Balogh Judit – Pap József. Eger, 2016. 143–168.

33 A korszak főispánjairól nem rendelkezünk modern archontológiai összegzéssel és adattárral, ezért a – már idézett – korabeli, egyenetlen adatgazdagságú és pontosságú összegzésre (*Magyarország főispánjainak története 1000–1903*) lehet támaszkodni, amelyet a hivatalos lap híreivel – és persze levéltári forrásokkal – lehet és kell kiegészíteni.

életi kiválóság játszott főszerepet a király által élethosszig kinevezett tagság esetében, így 1885 után ennek nyomán is növekedhetett a nem arisztokrata tagok aránya.

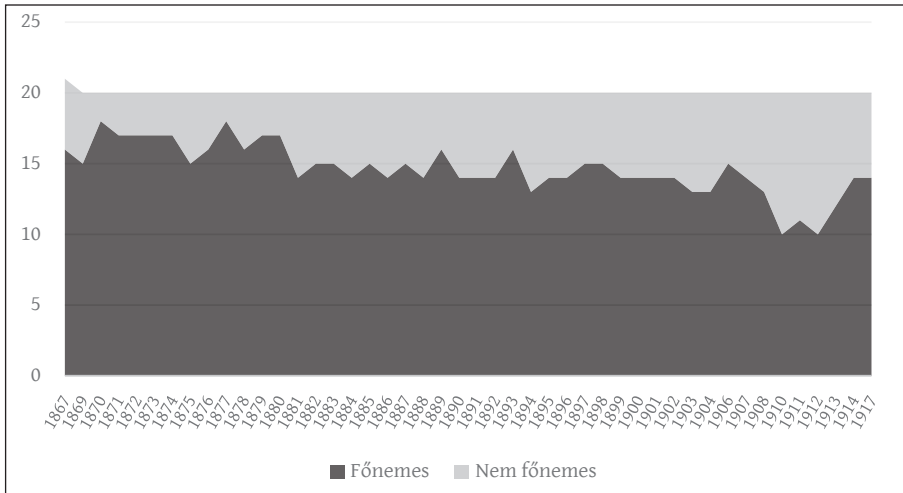
Mindezek előrebocsátásával vizsgáljuk meg a főrendiház által a delegációba választott tagok rendi háttérét! A delegációs tagságra és póttagságra megválasztott összesen 234 személy közül 64 fő nem volt főnemes, azonban ebben a számban nincsenek benne azok, akik két delegációs tagság között részesültek főnemesi rangemelésben, vagyis néhány alkalommal már a főnemesek közé kellene őket sorolni.³⁴ Ha utóbbiakat – csekély számuk miatt – most nem vesszük figyelembe, azt mondhatjuk, hogy a főrendiház által megválasztott delegációs tagok és póttagok összesen közel háromnegyede (71,93%-a) volt főnemes. Elmondható tehát, hogy a főrendiház által megválasztott delegátusok (és póttagok) esetében a hagyományos arisztokrácia dominált.

A nem arisztokrata tagok és póttagok között három jellegzetes csoportot lehet elkülöníteni. Egyrészt az egyházak, felekezetek vezetőit, akik közül 23 fő nem volt főnemes. Többségük katolikus volt (10 római és hat görögkatolikus), de a négy görögkeleti érseket, az unitárius püspököt (póttagként) és az evangélikus felekezet két világi vezetőjét (felügyelőjét) is idesorolhatjuk.

Egy másik jellegzetes, tízfős csoportot alkottak a nem arisztokrata delegátusok között a horvát *sabor* által küldött politikusok. Az úgynevezett magyar–horvát kiegyezés (1868. évi XXX. tc.) 36. §-a ugyanis úgy rendelkezett, hogy a horvát tartománygyűlés a magyar (illetve közös) főrendiházba két tagot küld saját tagjai közül, miközben az 1848 előtt a felsőházban tagsággal bíró horvátok tagsága is érintetlen maradt (37. §).³⁵ Ez tehát azt jelentette, hogy a *sabornak* joga volt saját tagjai közül akár nem főnemesi tagokat a budapesti főrendiházba küldeni, ami, mint láthatjuk, igen nagy számban meg is történt. A horvátoknak a fő-

34 A régi nemesi családba született eörményesi és karánsebesi Fiáth Ferenc (1815–1885) 1869-ben és 1871-ben már volt delegátus, mire 1874-ben bárói címet kapott, s már mint báró lett ismét tagja a delegációnak 1877-től, három éven keresztül. Az egyik legfontosabb evangélikus családhoz tartozó radványi és sajókazai Radvánszky Antal (1807–1882) 1869-ben még köznemesként, 1875-ös bárósítását követően 1879-ben már főnemesként volt delegátus. A horvát *sabor* küldötteként főrendiházi tag pallini Inkey Nándort (1829–1890; németes névalakja: Ferdinánd) 1871-ben a delegáció póttagjának, 1872-ben és a következő évben tagjának választották meg, majd 1875-ben magyar bárói címet kapott a királytól, s mint ilyen, 1880-ban ismét a delegáció tagja lett, hogy azután 1881 és 1883 között, 1885-ben és 1886-ban, valamint 1888-ban és 1889-ben még hét alkalommal gyarapítsa a főrangú póttagok számát. Szintén a *sabor* küldötteként volt a főrendiház tagja az a Bartol Benedikt Zmajić (1813–1888), aki a magyar forrásokban hol Smaic, hol Zmajic Bertalan-ként szerepelt. 1874-ben póttag, 1875-ben delegációs tag volt, majd 1876. április 25-én osztrák (!) bárói rangot kapott, s 1876. május 10-én már főnemesként lett újból a delegáció tagja, ahogy 1877-ben és 1887-ben is, ami további két (1878 és 1880) póttagsággal egészült ki. Az ismert birtokos nemesi család tagja, jobaházi Dóry Lajos (1824–1892) 1872-ben, 1873-ban és 1875-ben póttagként, 1874-ben, 1876 és 1879 között, valamint 1881 és 1888 között összesen 13-szor a delegáció tagjaként szerepelt, eleinte köznemesként, majd 1886-tól magyar báróként. Utolsóként, de egyáltalán nem utolsósorban kell itt említenünk a befolyásos Arad megyei nemesi családból származó világosvári Bohus Zsigmondot (1825–1917), aki 1887 és 1891 között a delegáció póttagja, 1892-től pedig 1912-ig folyamatosan (megszakítás nélkül 19 alkalommal) a delegáció tagja volt, 1895. június 25-től már báróként.

35 1868. évi XXX. törvénycikk a Magyarország, s Horvát-, Szlavón-és Dalmátországok közt fenforgott közbiztonsági kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről. Törvénytár, 427. Vö. Cieger András: Horvát képviselők a magyar országgyűlésben (1868–1918). In: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra/Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*. Szerk. Fodor Pál et al. Bp.–Zagreb, 2015. (Magyar Történelmi Emléke. Értekezések) 412–413.

1. diagram. A delegáció főrendiházi tagjai közül a nem főnemesek száma választásonként

rendek által fenntartott egy delegátusi helyet³⁶ a korszak nagyobb részében, 32 éven át töltött be nem főnemes. (Annak érdekében, hogy abban az esetben is mindenképpen lehessen horvát főrendiházi delegátus, ha a megválasztott tag nem tudna részt venni a közösügyi bizottság munkájában, minden esetben választottak egy horvát póttagot is. Ebben a pozícióban összesen 13 éven keresztül találunk nem főnemes politikusokat.)

A harmadik csoportot azok a gazdasági szakemberek jelentették, akiket a főrendiház minden bizonnyal azért küldött a delegációba, hogy szakértelmükkel érdemben vehessenek részt annak – jelentős részben a közös minisztériumok költségvetésével kapcsolatos – tárgyalásaiban. Jellemzően a király által élethosszig kinevezett politikusokról volt itt szó, a korabeli gazdasági élet olyan ismert és elismert alakjairól, mint például Chorin Ferenc (1842–1925),³⁷ Lánczy Leó (1852–1921)³⁸ vagy a ma már kevésbé ismert Lukács Antal (1842–1909),³⁹ aki a Magyar Földhitelintézetben évtizedeken át dolgozva, az intézmény egyik vezetőjeként rendelkezett komoly szakértelemmel.

Érdeemes azt is megfigyelni, hogy időben előrehaladva – ha nem is egyenletesen – csökkent az arisztokrata túlsúly. Miközben a korszak elején (1881-ig) a főrendiházból nem jutott ötnél több nem főnemes a delegációba, sőt, 1870-ben és 1877-ben a főnemesek mellett csak 2-2 nem arisztokrata került be a főrendiházból a közösügyi bizottságba,⁴⁰ addig 1910-ben és 1912-ben már megegyezett a főnemesi és nem arisztokrata politikusok száma a delegációban (1. diagram).

36 Vö. Ress Imre: Az 1868. évi magyar–horvát kiegyezés. In: uő: *Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában.* Bp., 2004. 118.

37 1906-tól a korszak végéig folyamatosan tagja volt a delegációnak.

38 1910-tól a dualista korszak végéig folyamatosan tagja volt a delegációnak.

39 1885-ben, majd 1887 és 1904 között folyamatosan, összesen 19 évig volt delegátus.

40 1870-ben Bogovics Imre horvát küldött és Haynald Lajos kalocsai érsek, 1877-ben pedig Haynald mellett a konzervatív Szögyény-Marich László főkamaramester. Lásd még utóbbi rövid életrajzát Somogyi Éva tollából a *Nemzeti évfordulóink 2006* [Főszerk. Estók János. Bp., 2005.] című kiadvány 58. oldalán.

A főrendi delegátusok felekezeti viszonyai

A 19. századi formájára kialakult főrendiház tagságának többségét azok az arisztokrata családok alkották, amelyek jelentős arányban a katolikus Habsburg királyoknak köszönhetőek főnemesi rangjukat. Így nem meglepő, hogy a főrendiházban nagy többségben voltak a római katolikus vallású tagok abban az időszakban, amikor a felekezeti semlegessé váló polgári állam és a katolikus egyház között több alkalommal is konfliktusra került sor. A főrendiházban lévő katolikus dominancia olykor az egyházi érdekek harcos védelmezésében is megnyilvánult, amit bizonyít a felsőház politikai szereplése az 1883-as vagy különösen az 1894/95-ös egyházpolitikai viták során.

Ezek után egyáltalán nem tekinthető érdektelen adatnak, hogy a delegációba a főrendiház által megválasztott tagok és póttagok nagy többsége is római katolikus volt. Ha csak valószínűsíthetően, de nem bizonyíthatóan római katolikus kilenc főt nem is számítjuk ide, akkor is a vizsgált politikusok háromnegyede (168 fő, 74,67%) tartozott ehhez a felekezethez. A hat görögkatolikkal együtt tehát a főrendi delegátusok 77–78%-a volt katolikus. Ezzel szemben a protestáns felekezetűek kisebbségébe 19 református, 15 evangélikus és egy unitárius személy (Ferencz József erdélyi unitárius püspök mint 1906-os póttag) tartozott, azaz a főrendi delegátusoknak együtt is kevesebb, mint hatoda (15,49%). A magyar parlament felsőházában már 1790/91-től helyet foglaló ortodox püspökök hagyományos jelenléte a delegációban is visszaköszönt, amennyiben a 234 főrendi delegátus kb. 5%-a, 12 fő tartozott a szerb vagy a román ortodox felekezethez. Ha a delegációba beválasztottakat a póttagok nélkül vizsgáljuk, még nagyobb katolikus fölényt tapasztalunk: az 1868 és 1917 között megválasztott összes főrendi delegátus esetében a választások 83%-a (765 alkalom) esett római katolikus vallású személyre.

Feltűnő adat ugyanakkor, hogy a második helyen az ortodoxok szerepelnek, a választások 8,58%-ával (79 alkalom), ami majdnem kétszerese a reformátusok választási sikereinek (40 alkalom). A görögkeletiek gyakori megválasztását több tényezővel magyarázhatjuk. Először is a már említett főrendiházi tradíciókkal: görögkeleti főpapok jóval régebb óta voltak részesei a magyar országgyűlés felsőházi tanácskozásainak, mint a protestáns felekezetek vezetői. E hagyományokra is támaszkodva, a magyarországi szerb pravoszláv egyház első számú vezetőjét az esetek többségében beválasztották a delegációba: 1880-tól haláláig German Anđelić karlócai metropolitát (1822–1888) kilenc alkalommal; utódát, Brankovics Györgyöt ([Georgije Branković] 1830–1907) pedig 1890-től 1904-ig 15 egymást követő alkalommal. 1906-ban már nem Branković lett a delegáció tagja (minden bizonnyal idős kora miatt), hanem a jóval fiatalabb Lukijan Bogdanović (1867–1913)⁴¹ budai püspök, aki azután 1908-ban Branković utóda lett a pátriárkai pozícióban is. Az új pátriárkát rejtélyes haláláig⁴² minden évben beválasztották a delegációba, összesen hat alkalommal.

41 Modern életrajzi összegzését lásd Goran Vasin: From Renaissance to a Precipice over the Ache. Patriarch Lukijan Bogdanović. *Istraživanja. Journal of Historical Researches* 33 (2022) 107–117.

42 Erre pl. Bogdanovics Lucian rejtélyes eltűnése és halála. *A gasteini tragédia. 8 Órai Ujság* 1929. december 8. 5.

Ezután már nem jutott újabb szerb pátriárka a delegációba, mivel a Lukács-kormány 1912. szeptemberben felfüggesztette a magyarországi szerb egyház autonómiáját, így nem kerülhetett sor újabb pátriárka megválasztására sem.⁴³ A szerb pátriárkák tehát 1880 és 1913 között szinte folyamatosan, mintegy hivatalból tagjai voltak a delegációnak, ami egyúttal arra is utal, hogy a magyarországi szerb nemzeti közösség delegációs képviselőt a rendi tradíciók életben tartásával, egyházi vezetők révén oldották meg. A görögkeleti delegátusok relatíve magas száma ezenfelül a román ortodox egyházi vezetők jelenlétével is magyarázható lenne, ám az ő beválasztásuk a közösügyi bizottságba alkalmoszerű volt.⁴⁴ Az ortodox vallású delegátusok viszonylag magas számának magyarázataként végezetül utalnunk kell a horvátországi politikusokra is. Mint említettük, a *sabor* a budapesti főrendiházba is delegált saját soraiból küldötteket, s az aktuális horvát belpolitikai viszonyok függvényében ezek akár a horvátországi szerbek közül is kikerülhettek, akik szintén a pravoszlávok számát növelték. Több szerb *sabor*-küldött nyerte el a főrendiház szavazatát a delegációs tagsághoz vagy póttagsághoz,⁴⁵ de közülük is kiemelkedik blackói Kussevich Szvetozár ([Svetozar Kušević] 1823–1911), aki egymaga 23 alkalommal volt tagja a delegációnak 1881 és 1904 között, 1887-ben pedig póttaggá választották.

Bár a protestáns felekezetű főrendek viszonylag kevés alkalommal kerültek be a delegációba (40 református és 23 evangélikus tagság), közülük is többen valamely felekezeti tisztség birtokosai voltak, azaz részben felekezetük képviselőinek is tekinthetők a delegációban.

Id. Vay Miklós báró (1802–1894) sok fontos közéleti tisztsége mellett a Tiszán inneni református egyházkerület főgondnoka is volt, amikor a főrendiház 1867-ben az első delegáció tagjává választotta, ugyanakkor az ő esetében főnemesi származása volt a főrendiházi jogosultság alapja. A Duna melléki református egyházkerület főgondnoka volt Lónyay Menyhért (1822–1885) 1870-től, de főrendiházi tagságra 1871-ben szerzett grófi címe miatt volt ekkor jogosult, azaz amikor 1875-ben és 1876-ban a főrendiház a delegáció tagjává választotta a volt miniszterelnököt, nem feltétlenül magas egyházi tisztsége miatt esett rá a választás. Ezzel szemben az a Hegedűs Sándor (1847–1906), aki 30 éven át volt szabadelvű párti országgyűlési képviselő 1875-től, és 1899–1902 között kereskedelemügyi miniszterként működött Széll Kálmán kormányában, 1906. május 22-én kifejezetten a Dunán túli református egyházkerület főgondnokaként lett főrendiházi tag, és a főrendek abban az évben rögtön beválasztották a delegációba is.

Az evangélikusok felekezeti vezetői közül is többen tagjai voltak a delegációnak. Közülük elsőként draskóczi és laszkári Laszkary Gyula (1839–1912) említendő, aki 1895-től a Dunán inneni evangélikus egyházkerület felügyelőjeként volt főrend. 1897-től minden

43 Hogy más szerb püspököt sem választottak be, az a Szerbiával kiéleződő viszonyal is magyarázható.

44 A román görögkeleti főpapok közül egyedül Miron Romanul (1828–1898) jutott be a delegációba a főrendiházból, négy alkalommal (1875, 1878–1879 és 1889), jóllehet közel negyedszázadig (1874–1898) töltötte be az erdélyi román görögkeleti érseki pozíciót.

45 A Habsburg-rokonsággal is büszkélkedő podrinjei Nikolics Vladimir (1853–1933) 1906-ban volt a delegáció tagja. Đuro Dedovićot (1855–1914) 1911 és 1913 között háromszor választották be a delegációba, egyszer pedig póttagnak. (Az 1911-es *sabor*-választás miatt volt szükséges több alkalommal is szavazni a horvát küldöttekről.) Bogdan Medaković (1854–1930) 1917-ben lett póttag.

évben előbb a delegáció póttagjává, majd 1903-tól haláláig tagjává választották. Az ő esetében a 8+6 megválasztás tehát kifejezetten felekezeti tisztségéből következett. Mindhárom delegációs tagsága (1871–1873) idején országos evangélikus egyetemes felügyelő, tehát az evangélikus felekezet legmagasabb (világi) tisztségének birtokosa volt tótprónai és blatnicai Próney Gábor báró (1812–1875), aki azonban báróként volt tagja a parlament felsőházának. Szentmártoni Radó Kálmán (1844–1899) 1882-es első delegációs tagsága idején még Vas vármegye főispánjaként, de 1889-től már a Dunán túli evangélikus egyházkerület felügyelőjeként volt főrendiházi tag. Amikor tehát 1894 és 1896 között három alkalommal lett egymás után a delegáció tagja, már egyházi tisztsége állt főrendiházi tagsága háttérében. Hasonló volt radványi és sajkázai Radvánszky Antal (1807–1882) helyzete is: 1869-ben még mint Zólyom vármegye főispánja foglalhatott helyet a főrendiházban, s lett delegációs tag, 1875-ben kapott bárói címe után azonban örökös jogon volt a főrendiház tagja. Mindamellet 1873 és 1879 között a bányai evangélikus egyházkerület felügyelője is volt, majd 1879. szeptember 11-én az országos evangélikus egyetemes konvent megválasztotta országos egyetemes felügyelőnek.⁴⁶ Amikor tehát a főrendiház 1879. december 2-i ülésén másodszor is a delegáció tagjává választották, már a magyarországi evangélikusok első emberét tisztelték meg ezzel.

A magyarországi református és evangélikus egyház sajátos kettős vezetési struktúrája (püspökök mellett világi főgondnokok, illetve felügyelők) nem tette szükségessé, hogy püspökeiket válasszák a delegáció tagjává, jóllehet közülük többen 1885 után tagjai voltak a megreformált főrendiháznak. (Ferencz József unitárius püspököt viszont egy alkalommal, 1906-ban a delegáció póttagjává választották.) A kizárólag egyházi vezetésű katolikus egyház esetében azonban a római és görögkatolikus püspökök közül igen sokan személyesen lettek delegációs tagok. Tekintve hogy a görögkatolikus püspökök román, valamint ruszin hívek élén álltak, főrendiházi, illetve delegációs szereplésük közvetve az adott nemzetiség képviselését is jelentette. Jellemzőnek mondhatjuk, hogy a delegációnak csak püspöki rangú görögkatolikus tagja volt, világi egy sem. Érdekes megfigyelni azt is, hogy a dualista korszakban hivatalban lévő munkácsi görögkatolikus püspököket 1912 előtt legalább delegációs póttagnak mindig megválasztották,⁴⁷ de egy ízben, 1877-ben az eperjesi görögkatolikus püspök (Tóth Miklós [1833–1882]) is tagja volt a delegációnak. A román görögkatolikus püspökök közül csak kettőt ért ez a megtiszteltetés: Ioan Olteanu (1839–1877) lugosi, majd nagyváradi püspökként volt a delegáció tagja (1872–1873 és 1877); Vasile Hossu (1866–1916) ugyancsak lugosi püspökként lett előbb póttag (1907), majd tag (1908 és 1910) a delegációban, hogy azután a főrendiház szamosújvári püspökként 1912-től egymás után háromszor válassza be a közösügyi bizottságba.

A római katolikus egyházfők delegációs szereplése nem csupán jelentékenyebb a többi felekezet vezetőinél, de ők egyenesen meghatározó részét alkották a közösügyi bizottságnak. Összesen 12 püspök volt tagja, és további kettő póttagja a testületnek. Jelenlétük

46 Az ág. hitv. evang. egyház örömnapja. *Protestáns Egyházi és Irodalmi Lapok* 22 (1879) 1182–1196.

47 Pankovics István (1820–1874) 1871-ben és 1874-ben, utóda, Pásztély Kovách János (1826–1891) 1881-ben volt a delegáció tagja, míg Firczak Gyulát (1836–1912) 1897-től nyolc éven át folyamatosan a delegáció póttagjává választotta a főrendiház.

állandó volt, hiszen egyedül 1912-ben nem volt katolikus püspök tagja a delegációnak, de több olyan év is volt (1875–1876, 1878, 1881–1893, 1906, 1907 és 1917), amikor egyszerre két római katolikus püspököt találunk a közözügyi bizottság tagjai között, 1879-ben pedig az abban az évben bíborossá kreált Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek mellett a tudós besztercebányai püspök Ipolyi Arnold (1823–1886) és Josip Mihalović (1814–1891) bíboros, zágrábi érsek is a delegáció tagja volt. Azonban nemcsak a római katolikus püspökök szinte állandó, markáns jelenléte az érdekes, hanem az is, hogy sok püspök igen hosszú ideig volt tagja a delegációnak. Haynald Lajos kalocsai érsek már az első évben, 1867-ben tagja lett a testületnek, és megszakítás nélkül összesen 22 évig az is maradt. Samassa József egri érsek (1828–1912) először 1875-ben, majd 1890-tól 1904-ig (az 1893-as év kivételével) minden évben, összesen 15 alkalommal volt tagja a delegációnak. 14-szer választotta a főrendiház a delegáció tagjává Schlauch Lőrinc (1824–1902) szatmári, majd 1887-től nagyváradi püspököt, aki 1876-tól előbb csak minden páros évben vállalta el ezt a feladatot, hogy azután 1884-től 1893-ig folyamatosan tagja legyen a bizottságnak. A 12 római katolikus püspököt összesen 69-szer választotta a főrendiház a delegáció tagjává, és további 10 alkalommal póttaggá. (A 69 választás az összes delegációs tagság kb. 7,5%-a.) Bár voltak közöttük olyan püspökök is, akik főnemesként is tagjai voltak a főrendiháznak,⁴⁸ a korszakban a püspöki cím birtokosaiként tartották őket számon a tagok között, így a delegációba való megválasztásnál is joggal sorolhatók a főpapok közé.

Mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy a főrendiház összesen négy zsidó vallású tagot is megválasztott a delegáció tagjának, illetve póttagjának. Bár ez a mintegy 2%-os arány csekélynek mondható, a korszak egyházpolitikai vitáit, különösen a zsidó felekezet recepciójának főrendiházi ellenzését felidézve mégis figyelemre méltó jelenség. Közülük az első, Sváb Károly (1829–1911) éppen a főrendiházi reformot követően került be a delegációba. Az 1875-től tíz éven át a szabadelvű párt programjával a képviselőházban ülő politikus csongrádi zsidó családban született, és 1885-ben a király által élethosszig kinevezett első főrendek közé tartozott. A főrendiház 1886-ban és 1887-ben is a delegáció póttagjának választotta meg. Bár haláláig a zsidó felekezethez tartozott,⁴⁹ sőt, az Országos Magyar Izraelita Ösztöndíj-Egylet elnökeként is részt vállalt felekezete közéletében,⁵⁰ megválasztásának fő okát mégsem zsidó vallásában kereshetjük, hanem inkább abban, hogy Tisza Kálmán bizalmi köréhez tartozott.⁵¹ Szintén póttaggá választották Ormódy Vilmos (1838–1932) biztosítási szakembert (1911-től egymás után négyszer).

48 A delegáció tagja volt közülük: körösszeghi és adorjáni Csáky Károly gróf (1852–1919) váci püspök 1906-ban és 1907-ben; hornburgi Hornig Károly báró (1840–1917) veszprémi püspök 1906 és 1908 között három alkalommal; sárvár-felsővidéki Széchényi Miklós gróf (1868–1923) pedig már nagyváradi püspökként 1911-ben.

49 Gyászjelentése szerint a Kerepesi úti temető izr[aelita], halottas házából vitték a családi sírboltba. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/582385#>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.)

50 Pl. *Magyarország tisztai cím- és névtára* 16 (1897) 888. vagy uo. 30 (1911) 712.

51 Ezt a kártyázó miniszterelnököt elvbarátai körében ábrázoló híres Ferraris Artúr-festmény (*A történelmi tarokkparti*) is alátámasztja, hiszen azon túl, hogy Sváb is ott ült az asztalnál, maga a kép is az ő tulajdonában volt. Jókai Mór: *A történelmi tarokkparti*. [1895.] <https://mek.oszk.hu/00800/00834/html/jokai56.htm>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 12.)

Az első zsidó vallású főrend, aki a delegáció tagja lett, a bankvezér Kornfeld Zsigmond (1852–1909) volt. Őt 1906-ban előbb a delegáció póttagjává, majd 1907-ben és 1908-ban a közösügyi bizottság tagjává választotta a főrendiház. Szintén a delegáció tagjának szavazta meg a főrendiház 1917-ben Ullmann Adolf bárót (1857–1925), a Magyar Általános Hitelbank elnökét.

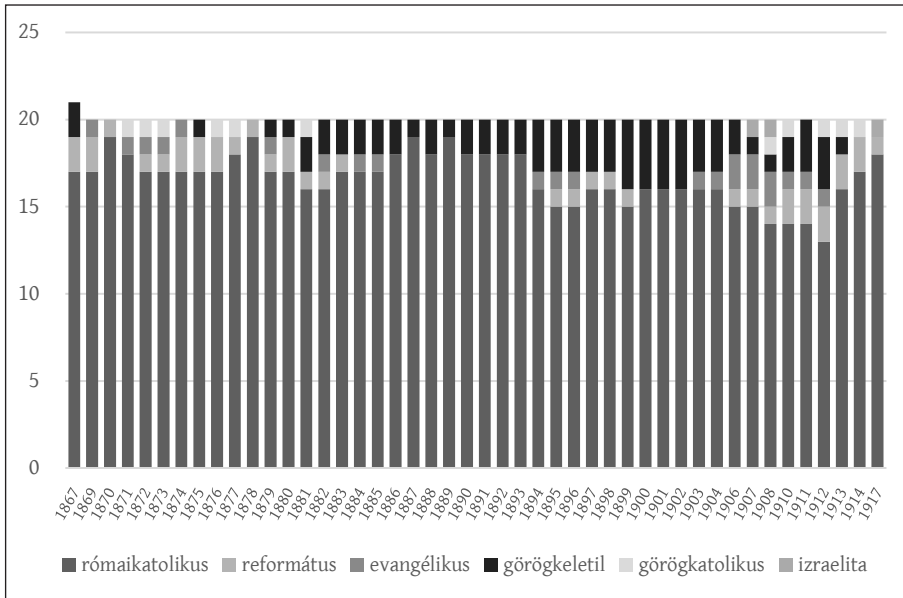
A fenti négy zsidó vallású főrenden kívül még jelentősebb volt néhány olyan személy delegációs szereplése, akik ugyan zsidó származásúak voltak, de a főrendiház már katolikusként vagy reformátusként szavazott nekik ilyen téren is bizalmat. Közülük is kiemelkedik báró Harkányi Frigyes (1826–1919), akinek már az apja, Harkányi [Koppely] Fülöp, a gazdag terménykereskedő katolizált. Az 1870-től (egy rövid megszakítással) negyedszázadon át kormánypárti országgyűlési képviselőként is komoly szerepet játszó Harkányi Frigyes 1867-ben nemesi, 1895-ben bárói címet kapott a királytól, s így 1895-től a főrendiház tagja lett. Már a következő évben a delegáció tagjának választották, ahol addig hosszú időn keresztül a képviselőház bizalmából tevékenykedett, majd innentől kezdve a Monarchia összeomlásáig minden alkalommal, összesen 18-szor megkapta ezt a bizalmat a főrendiháztól. Érdekességként megemlíthető, hogy 1917-ben ő volt az a főrend, akit a legidősebb korban választottak meg delegátusnak: ekkor, utolsó megválasztásakor egy hónap híján 91 éves volt.

Chorin Ferenc (1842–1925) nagyapja híres aradi rabbi volt, de ő már katolikusként lett a delegáció főrendi tagja. Harkányihoz képest az ő háta mögött nem állt annyira komoly delegációs múlt. Ebben talán az is közrejátszott, hogy bár ő is igen hosszú ideig volt tagja a képviselőháznak (1869-től egy megszakítással 1901-ig), de az első 15 évben ellenzéki politikusként. A magyar gyáripár érdekeinek hathatós képviselőjeként dolgozott, 1902-től a Gyáripárosok Országos Szövetsége alapító elnökeként. A főrendiház összesen kilenc alkalommal küldte a közösügyi bizottságba, amelynek 1906-tól a Monarchia felbomlásáig minden alkalommal tagja volt.

A magyar gazdasági élet harmadik tekintélyes, zsidó származású alakjaként a már gyerekként református hitre tért Lánczy Leót (1852–1921) kell említeni, aki 1893 és 1901 között kormánypárti képviselőként, majd 1905-től a király által élethosszig kinevezett főrendként munkálkodott, miközben elnökként, illetve vezérigazgatóként a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot vezette. Lánczyt a főrendiház 1910-től minden évben, összesen hat alkalommal küldte a delegációba.

A katolikusok fölénye az egész korszakban megmaradt, de 1906 után csökkent (a legalacsonyabb érték, 13, 1912-ben volt). A 2. diagram alapján megállapítható, hogy 1906 és 1913 között volt felekezeti értelemben a legszínesebb a főrendi delegátusok képe, hiszen ebben az időszakban nem volt olyan év, amelyben ne lett volna legalább négy különböző felekezet is képviselve soraikban. Sőt, 1908-ban mind a hat felekezet legalább egy taggal jelen volt a főrendi delegátusok között. Mindez talán az alapvetően katolikus hangúlyú főrendiház lassú modernizálódásának egyik kísérőjelensége lehetett.

A delegáció főrendiházi részének katolikus jellege mellett a többi felekezet közül csak az ortodoxok képvisellete volt többé-kevésbé állandónak mondható. Bár az első időszakban volt néhány olyan év (1869–1874, 1876–1878), amikor a delegációnak nem volt görög-

2. diagram. A főrendi delegátusok felekezete választásonként

keleti vallású főrendiházi tagja, de ezeket leszámítva a világháború koráig⁵² mindig volt ortodox főrendiházi delegátus, sőt, több alkalommal két, három vagy akár (1899 és 1902 között) négy is. Ennyire állandó jelenléttel semelyik másik felekezet sem büszkélkedhetett. Nem volt református főrendi tagja a delegációnak 1871-ben, 1884 és 1894 között, valamint 1900 és 1904 között sem, azaz összesen 17 évig. A többi felekezet esetében pedig a korszaknak csak kisebb részében találunk delegációs tagot, az evangélikusoknál 20-szor, a görögkatolikusoknál 11-szer, a zsidóknál pedig csak háromszor.

A főrendi delegátusok meghatározó alakjai

Miután a delegátus főrendekről általános megállapításokat tettünk, érdemes a statisztikai adatok mögé tekintve az egyes emberekre figyelni. Tanulmányom utolsó részében azokat a személyeket mutatom be röviden, akiket a főrendiház bizalma legtöbbször juttatott a közösügyi bizottságba.

Ha azt a főrendet keressük, aki nélkül a korszak nagyobb részében elképzelhetetlen volt a delegáció, nem egy előkelő arisztokratát vagy híres főpapot kell megneveznünk, hanem egy csekély vagyonú, általánosságban ismeretlen főnemest. Az Erdélyben született, de alapvetően északnyugat-magyarországi családból származó dezséri Rudnyánszky József bárót (1855–1933) alig 25 éves korában, 1880-ban választotta meg a delegáció póttagjává a főrendiház, hogy azután 1883-tól kezdve minden egyes delegációnak tagja

52 1914-ben és 1917-ben sem választott a főrendiház a delegációba görögkeleti vallású tagot.

legyen. Mivel sem komoly politikai szerepet nem játszott, sem az államigazgatásban nem töltött be igazán fontos pozíciót,⁵³ és fontosabb családi, rokonsági kapcsolatai sem voltak, igazán érdekes ez a 31-szeres tagság.

Úgy tűnik, az ügyvédi oklevelet szerzett fiatalember kifejezetten a főrendiházban tette hasznossá magát. Bárói származása folytán, nagykorúsításának köszönhetően már 1876 végén (apja halála után) tagja lett a főrendiháznak, és mint agilis fiatal, 1878-ban megválasztották jegyzőnek. Mivel elég kevés igazán aktív tagja volt a főrendiháznak, Rudnyánszky előtt komoly tér nyílt, amit jól kihasznál, és a jegyzőség mellett hasonló feladatokat vállalt több (pénzügyi és közjogi; mentelmi és gazdasági, felirati) bizottságban is. 1883-ban lett először tagja a delegációnak, és már a következő évben ott is jegyzőnek választották. Jegyzőként, szakértőként szerzett szaktudásával nem csupán hasznossá, de egyenesen nélkülözhetetlenné tette magát, amit az is mutat, hogy bár az 1885. évi főrendiházi reform után kellő földbirtok hiányában nem maradhatott volna tagja a háznak, ő is egyike lett annak a legfeljebb 50 régi tagnak, akiket a ház továbbra is élethosszig tartó tagsággal ruházott fel.⁵⁴

Saját emlékei szerint a reform előkészítésében is komoly szerepet játszott,⁵⁵ és az ő nevéhez fűződött a megreformált főrendiház házsabályának kidolgozása, amiért 1885 karácsonyán egy aranytollat kapott ajándékba a főrendektől. Rudnyánszky előbb tehát a főrendiház jegyzője volt 1883 és 1907 között 24 évig, majd 1907-ben háznaggyá választották, és ezt a pozíciót – legalábbis saját értelmezése szerint – egészen 1927-ig, a felsőház megalkotásáig betöltötte. A főrendiház működtetésének olyan kulcsfigurájával van tehát dolgunk, aki jogi és gyakorlati szaktudásával valóban nélkülözhetetlenné tette magát. Mindez delegációs működésén is látszik, mivel 1884 és 1904 között (néhány év kihagyással⁵⁶) a delegáció három jegyzője közül mindig ő volt az egyik, vagyis szaktudására ott is igényt tartottak.

Harminc alkalommal volt a delegáció tagja a főrendiház bizalmából zichi és vasonkeői Zichy Ágoston gróf (1852–1925). Az aulikus katolikus arisztokrácia jó birodalmi kapcsolatokkal rendelkező, a közéleti szerepeket is szívesen vállaló családjába született gróf jogi végzettséget szerezve testvérével, gróf Zichy József volt miniszterrel komoly utazásokat

53 Szerény anyagi helyzetére enged következtetni, hogy már 17 évesen, 1872-ben állást vállalt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. 1881-ig tartó karrierje a miniszteri titkári pozíció eléréséig tartott, ami ugyan a kapcsolati tőke szempontjából fontos állás lehetett, ám a fiatalember ekkor sem tartozott a vezetők közé. 1881 és 1888 között a MÁV-nál dolgozott, előbb felügyelőként, majd 1886-tól vezértitkárként. Egy átlagos polgári ifjú számára szép karrier, de messze nem indokolja, hogy mindeközben valaki a delegáció tagja is legyen. Már többszörös delegátusként nevezte ki a király 1888-ban a vallás- és tanulmányi alakok felügyelőjévé, illetve az azok kezelését ellenőrző ideiglenes bizottság előadójává, aminél komolyabb államigazgatási pozíciót később sem szerzett.

54 Ezt a főrendiházi reformról szóló 1885. évi VII. tc. 25. §-a tette lehetővé. Vö. Tóth-Barbalics Veronika: A magyar főrendiház választott tagjai. *Századok* 151 (2017) 311–354.

55 „Négyen dolgoztunk a reformon, még pedig: Tisza Kálmán miniszterelnök, Sennyey Pál országbíró, idősebb Andrássy Gyula gróf és én, aki az előadó voltam.” Fodor Tibor: Rudnyánszky József báró: ötven évig volt főrend, és huszonkét éven át, – a mai napig a főrendiház háznagya. *Magyar Hirlap* 1927. február 1. 3.

56 1894-ben és 1895-ben nem őt választották meg a delegáció főrendiházi jegyzőjének, aminek talán az lehetett az oka, hogy az egyházpolitikai vitában a kormány ellen foglalt állást. Ugyanakkor 1917-ben, az utolsó bizonyult delegációban is betöltötte ezt a posztot.

tett Ázsiában, majd fél évet töltött Amerikában. Hazatérve, 1878-tól kormánypárti országgyűlési képviselőként működött, majd 1883 és 1892 között fiumei kormányzó lett. 1884-től a korszak végéig folyamatosan (1892 kivételével) volt tagja a delegációnak főrendiházi küldöttként, s ott a tengerészeti albizottságban játszott fontosabb szerepet, nyilván az utazásai során, illetve fiumei kormányzóként megszerzett tapasztalatait hasznosítva. 1904-ben a delegáció háznagya volt, 1910-től pedig hol alelnökként, hol elnökként (1910, 1912, 1914) tevékenykedett. 1911 és 1918 között főudvarnagyként érte el közéleti karrierje csúcsát.

A főrendek közül egyaránt 25 alkalommal lett a delegáció tagja a liberális arisztokrácia főrendiházi vezéralakja, csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrassy Aladár gróf (1827–1903), illetve a konzervatív főnemesek ifjabb nemzedékébe tartozó temerini Szécsen Antal gróf (1819–1896). Andrassy – az aktuális miniszterelnök öccseként – már 1867-ben póttag lett, majd 1875 kivételével 1871 és 1896 között mindig tagja volt a delegációnak, sőt, annak elnöke (1893, 1895) és alelnöke (1894, 1896) is. Nem csupán földbirtokosként és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnökeként volt fontos szereplője a gazdasági életnek, hanem a legnagyobb hazai bank, a Magyar Általános Hitelbank igazgatótanácsának elnökeként is. Az udvari elismerések sem hiányoztak, ugyanis 1895-től haláláig a főkamarmester posztot töltötte be, és 1896-ban megkapta a Habsburg-család legmagasabb kitüntetését, az Aranygyapjas-rendet is.

Szécsen Antal szinte csak abban hasonlított Andrassyra, hogy 1887-től ő is aranygyapjas volt, ám ő a század közepének konzervatív vezetői közé tartozott.⁵⁷ Az 1860-as októberi diploma egyik kidolgozójaként tárca nélküli miniszterséget vállalt gróf Bernhard Rechberg birodalmi kormányában, de a februári pátenssel már nem értett egyet. A ki egyezéssel kiszorult a politikai élet első vonalából, de a főrendiháznak aktív tagja maradt,⁵⁸ aminek minden bizonnyal döntő szerepe volt abban, hogy 1867-től haláláig néhány év kivételével (1874–1876 és 1885) mindig a delegáció tagjává választották. Sokat olvasó, művelt főúrként irodalmi esszéket és történeti írásokat is publikált. 1889-től a Magyar Történelmi Társulat elnöki tisztét is ellátta, ugyanakkor erről a pozícióról – jellemző a Metternich iránti tiszteletét soha nem titkoló konzervatív arisztokratára – 1894-ben lemondott, ezzel tiltakozva a számára elfogadhatatlan Kossuth-gyász ellen.

Andrassy Aladár és Szécsen Antal, a 19. századi magyar arisztokrácia liberális és konzervatív árnyalatának vezető személyiségei tehát egyaránt a főrendi delegátusok kiemelkedő jelentőségű alakjai voltak.

Huszonhárom alkalommal lett tagja a delegációnak a főrendiházban helyet foglaló – már említett – horvátországi politikus, az udvarhú és pragmatizmusból a dualista rendet elfogadó szerb Svetozar Kušević (1823–1911). A nagyhorvát nacionalizmust elutasító politikust a főrendiház 1881 és 1904 között egy kivétellel (1887-ben póttag volt) mindig

57 Ahogy Thallóczy Lajos írta róla nagyszabású nekrológiájában: „Az akkori liberális elv ellenében a nem sterilis, de alkotni tudó s mégis conservatív irányt akarta diadalra juttatni.” Thallóczy Lajos: Gróf Szécsen Antal. I–III. *Századok* 35 (1901) II. 386.

58 „... ritka főrendiházi tag vala, »unus ex antiqua schola«, a ki komolyan vette hivatását, mindig nézetet vallott.” Thallóczy: Gróf Szécsen Antal, III. 485.

a delegáció tagjává választotta, ami abból a szempontból különösen figyelemre méltó, hogy így ő töltötte be két évtizeden át az egyetlen, Horvátországnak járó helyet. Ennek háttere további vizsgálatokat igényel, de Kušević kiemelt szerepe minden bizonnyal a horvát nacionalizmus ellenében a horvátországi szerbeket előtérbe helyező bán, gróf Khuen-Héderváry Károly politikai akarásával hozható összefüggésbe.

A főrendiház 22–22 alkalommal juttatta a delegációba Pallavicini Ede örgrófot (1845–1914) és Haynald Lajos (1816–1891) érseket. Az olasz eredetű arisztokrata Pallavicini család sarja számos gazdasági vállalkozás vezetőségében szerepet vállalt, amelyek közül minden bizonnyal a Magyar Általános Hitelbank igazgatósága volt a legfontosabb. Sokat tett a vasúti mellékvonalak kiépítéséért is. 1890-től alelnöke, 1900-tól elnöke volt a Dunántúli Közművelődési Egyesületnek.⁵⁹ Fiatalon vállalt néhány szereplését (1872-ben és 1873-ban póttag, 1874-ben tag és rögtön a delegáció egyik jegyzője) 1887-től folyamatosan delegációs tagság követte egészen 1910-ig (1888-ban csak póttag volt).

Míg Pallavicini inkább a modern gazdasági életben mozgott otthonosan, addig a liberális és hazafias főpapként nagy népszerűséget szerzett Haynald a 19. századi magyar katolikus egyház legnagyobb alakja volt.⁶⁰ Mivel apja a Forgách grófok alkalmazottja volt, már kisgyerekként megismerhette az arisztokrata életvitelt és műveltséget, hogy azután maga is kora egyik legműveltebb, számtalan nyelven beszélő főpapi arisztokratája legyen. A bécsi akarattal az 1860-as évek elején erdélyi püspökként szembeszálló és lemondásra kényszerített Haynald a nemzeti ügy bajnokának számított, így az 1867-es fordulat azonnal a kalocsai érseki székre repítette. Az 1869/70-es I. vatikáni zsinaton az ellenzéki kisebbség egyik vezetőjeként nemzetközi ismertséget szerzett. A művészetek és vezető művészek (Liszt, Munkácsy) barátjaként élénk társasági életet élt. A kormányt alapvetően támogatta, egyetértve Tisza Kálmán és Trefort Ágoston konfliktusokat kerülő egyházpolitikájával.

A delegációnak kezdettől fogva, megszakítás nélkül tagja volt, sőt, az 1880-as években vezetőjeként tevékenykedett. A kialakult szokásoknak megfelelően páros években képviselő adta a magyar delegáció elnökét és főrend az alelnökét, míg páratlan évben ez megfordult. Ennek megfelelően Haynald a magyar delegáció elnöke volt 1879-ben, 1881/82-ben, 1883-ban, 1885-ben és 1887-ben; alelnöke pedig 1880-ban, 1882-ben, 1884-ben és 1886-ban. A több nyelven is kiváló szónok a botanika iránt is komolyan érdeklődött. 1879-ben megkapta a bíbort. Európai elismertségű, a hazai liberális közvélemény által kedvelt főpapként kiválóan megfelelt a delegáció vezetésével szemben támasztott elvárásoknak.

Nincs terem részletesebben bemutatni azokat a főrendeket, akik szintén sokszor, de 20-nál kevesebb alkalommal lettek a delegáció tagjai, ezért főbb adataikat a 2. táblázatban foglaltam össze.

59 Vö. Ifj. Bertényi Iván: Széll Kálmán és a Dunántúli Közművelődési Egyesület. In: „Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére*. Szerk. Ifj. Bertényi Iván – Géra Eleonóra – Richly Gábor. Bp., 2012. 37–63.

60 Adriányi Gábor véleményét idézi Lakatos Andor Ludwig Haynald lexikoncikke. In: *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918*. Bd. I. Hrsg. Rupert Klieber. Berlin, 2020. 327.

2. táblázat: A 10-nél többször, de 20-nál kevesebbszer a delegációba választott főrendek

Főrendiházi tagság + póttagság száma	Név	Születés és halálozás éve	Delegációs tagság, ill. póttagság (P) éve
19+5	világosvári Bohus Zsigmond (1895-től báró)	1825–1917	1887–1891 (mind P), 1892–1908, 1910–1912
19+1	buzini Keglevich István gróf	1840–1905	1872–1874, 1881–1883, 1889, 1892 (P), 1893–1904
19+0	id. monyorókeréki és monoszlói Erdődy István gróf	1813–1896	1871, 1875–1877, 1879–1893
19+0	vizmai Lukács Antal	1842–1909	1885, 1887–1904
19+0	muraszombati és széchyszigeti Szápáry Géza gróf	1828–1898	1870–1871, 1879, 1882–1897
18+1	cziráki és dénesfalvi Czirák Antal gróf	1850–1930	1892 (P), 1893–1895, 1899–1908, 1910–1914, 1917
18+0	(1867-től taktaharkányi) Harkányi Frigyes (1895-től báró)	1826–1919	1896–1908, 1910–1914, 1917
18+0	zichi és vázsonykeői Zichy Ferenc Szerafin gróf	1811–1900	1869–1873, 1880–1892
16+3	ifj. kapióriai Wodianer Albert	1834–1913	1888–1903
15+0	Georgije Branković	1830–1907	1890–1904
15+0	gesztőczi Samassa József	1828–1912	1875, 1890–1892, 1894–1904
15+0	zichi és vázsonykeői Zichy Henrik gróf	1812–1892	1870–1871, 1875, 1879–1881, 1883–1891
14+2	Iosif Gall	1839–1912	1892–1893 (P), 1894–1904 és 1910–1912
14+1	galántai Esterházy Miklós herceg	1869–1920	1900–1904, 1906–1908, 1910–1911, 1911 (P), 1912–1914, 1917
14+0	Schlauch Lőrinc	1824–1902	1876, 1878, 1880, 1882, 1884–1893
13+4	nagyapponyi Apponyi Lajos gróf	1849–1909	1888–1891 (mind P), 1892–1904
13+3	jobaházi Dőry Lajos (1886-től magyar báró)	1824–1892	1872–1873 (P), 1874, 1875 (P), 1876–1879, 1881–1888
13+1	németújvári Batthyány Lajos gróf	1860–1951	1884 (P), 1885–1896, 1917
11+0	csíkszentkirályi és krasznahorkai id. Andrássy Gyula gróf	1823–1890	1879–1889
11+0	zichi és vázsonykeői Zichy Nándor gróf	1829–1911	1872–1874, 1878, 1890–1896
10+0	muraszombati és széchyszigeti, szápári Szápáry Antal gróf	1802–1883	1867, 1869–1873, 1875–1878

Nem különösebben meglepő módon a magyar delegáció tisztségviselői között szép számban találunk olyan főrendeket, akiket sokszor beválasztottak a közösügyi bizottság tagjai közé: a 2. táblázatban szereplők közül a magyar delegáció elnöke volt gróf Zichy Ferenc (1889-ben és 1891-ben, továbbá alelnök 1890-ben); alelnöke gróf Szápáry Géza (1892-ben); a főrendeknek mindig járó egyik jegyzői poszt birtokosa volt 1894-ben és 1895-ben gróf Cziráky Antal. Ennél is nagyobb, szinte kizárólagos a dominanciája a hosszabb ideig delegációs tagoknak a háznagyi tisztség betöltői között. Báró Wodianer Albert 1877-től 1903-ig összesen 25 alkalommal töltötte be ezt a pozíciót, eleinte a képviselőház, majd 1888-tól a főrendiház által megválasztott delegátusként. (Vagyis mind a 16 alkalommal, amikor a főrendiház beválasztotta a delegációba, ott megválasztották háznaggyá.) A gyakori delegációs tagok közül gróf Szápáry Antal is többször (1872/73, 1875 és 1878) volt háznagy, 1887-ben pedig báró Harkányi Frigyes viselte ezt a pozíciót (azaz éppen abban az évben, amikor Wodianer nem volt tagja a delegációnak).

A nemzetiségi háttérű főrendek között ketten is hosszú időn át kapták meg újra és újra társaik bizalmát a delegációs választások során: a szerb Georgije Branković pátriárka 15-ször, a román Iosif Gall 14-szer (és még kétszer póttagként). Kevésbé meglepő, hogy a volt közös külügyminiszter gróf Andrássy Gyulát, a dualista korszak ünnepezt politikusát haláláig minden évben megválasztották. A főrendiházban mindig gyenge ellenzéknek tett gesztusként is értékelhetjük, hogy a Katolikus Néppárt alapító vezérét, gróf Zichy Nándort is ugyanígy 11 alkalommal küldte a főrendiház a delegációba, a párt megalapítása után is.

Talán a gazdasági és pénzügyi szakkérdésekhez valóban értő főrendek alacsony számával magyarázható, hogy az efféle szakértelemmel bíró személyek igen sokszor voltak tagjai az elsődlegesen a közös minisztériumok költségvetésének megszavazására hivatott delegációnak. Lukács Antal 19, Harkányi Frigyes báró 18, Wodianer Albert báró 16+3, de akár Pallavicini Ede őrgróf 22+3 megválasztása legalábbis arra utal, hogy a feladatra a kevés alkalmas főrendet lehetőleg mindig beválasztották.

A főrendiházi delegátusok jelentősége

Miközben a kortársak elégedetlenek voltak a delegáció intézményének politikai súlyával, az utókor szaktörténészei pedig hangsúlyozzák, hogy a magyar önállóság biztosítása érdekében kialakított formák nem tették lehetővé, hogy a delegációk a közös minisztériumok tevékenységének érdemi ellenőrzői legyenek, a delegáció tagjainak jelentős része felkészült, művelt, befolyásos, tekintélyes politikus volt. Ha csupán a tanulmányomban vizsgált főrendi delegátusokat nézzük, volt közöttük öt korábbi miniszterelnök (Andrássy Gyula, Lónyay Menyhért, Szlávy József, Wenckheim Béla és Szápáry Gyula), rajtuk kívül további hat volt miniszter (Berzeviczy Albert, Festetics György, Hegedüs Sándor, Jósika Samu, Roszner Ervin és Széchényi Manó). Mondhatnánk erre, hogy a delegáció a már pályájuk zenitjén túljutott politikusok gyülekezőhelye volt, ám ennek ellentmond, hogy a (fiatalabb) delegátus főrendek között találunk több olyat, akiből később lett miniszter-

elnök (Khuen-Héderváry Károly, Esterházy Móric és Hadik János) vagy miniszter (Apponyi Albert, Csáky Albin, Festetics Andor, Ráday Gedeon, Rajner Pál, Széchényi Pál, Tisza Lajos és Windischgraetz Lajos).

Kétségtelen, hogy a delegáció előkelő testület volt, és ahhoz, hogy valaki tagja lehessen, az esetek nagyobb részében valamilyen személyes kiválóságra volt szükség, legyen az politikai tehetség, gazdasági vagy más jellegű szakértelem. Persze, a főrendi delegátusok esetében az előkelő származás és a jó rokoni kapcsolatok sem hiányoztak általában, de ez jórészt már a főrendiházi tagságból is következett. Akármennyire is cél volt a magyar delegáció tagságának összeállításánál, hogy a kormányhoz és a Monarchiához lojális tagokkal töltsék fel, akik nem fognak komolyabb gondokat okozni a közös minisztériumok számára, azt a főrendiházi delegátusok vizsgálata alapján is ki lehet jelteni, hogy a delegáció nem csupán értéktelen „mamelukok” testülete volt. A főrendi delegátusok a Monarchia Magyarországnak politikai, társadalmi és sok tekintetben szellemi elitjéhez tartoztak, és így önálló vizsgálatra érdemesek.

CONTENTS

Judit Klement – Orsolya Manhercz <i>In Honour of Éva Somogyi</i>	5
Ágnes Deák <i>The Wise but Timid Fabius Cunctator: Count Móric Esterházy</i>	7
Imre Ress <i>The Legend of the Royal Sanction for Act LXII of the Croatian Law of 1861, and its Legitimization Function</i>	29
Virág Vér Eszter <i>Empress Elizabeth in Hungary in the Summer of 1866: Reception, Memory, Myth</i>	43
Orsolya Manhercz <i>“My God, My God, Henceforth Buda Will Be the Imperial Seat”. Court Life at Pest-Buda in the 19th Century</i>	65
András Cieger – Réka Matolcsi <i>Fidelity to the King, Citizen Loyalty and National Identity. Multiple Loyalties in Hungary of Austro-Hungarian Monarchy</i>	87
Iván Ifj. Bertényi <i>The Social Background of the Delegation Members elected by the Upper Chamber</i>	99
Gábor Gyáni <i>Socialization in the Aristocratic Families</i>	123
Miklós Konrád <i>Sporting Life, Modernisation, and Antisemitism in Hungary, 1867–1914</i>	139
Judit Klement <i>Budapest and the Mills, 1841–2008</i>	155

E számunk szerzői

Ifj. Bertényi Iván, tudományos igazgató-helyettes, Collegium Hungaricum Bécs, igazgató, Bécsi Magyar Történelmi Intézet ● Cieger András, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Újkori osztály ● Deák Ágnes, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Modernkori Magyar Történelmi Tanszék ● Gyáni Gábor, kutató professor emeritus, BTK TTI, Újkori osztály ● Klement Judit, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály, docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Atelier Interdiszciplináris Történelmi Tanszék ● Konrád Miklós, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Manhercz Orsolya, adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszék ● Matolcsi Réka, doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Ress Imre, nyugdíjas tudományos főmunkatárs, BTK TTI ● Vér Eszter Virág, alapító kutató, Monarchikum Kutatócsoport

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

